

Jan Elantkowski

Az emlékezet [csend]es ereje

[csend] – Egy Holokauszt-kiállítás

Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum, Budapest
2014. július 11 – szeptember 28.

A kamera lassú, vertikális mozgása a helyiség padlójára irányul. Az épület vízzel megtöltött belsejét látjuk. Csak amikor a kamera annyira felemelkedik, hogy a helyiség falai is láthatók legyenek, akkor vesszük észre, hogy ebben a csaknem statikus képben valami nem stimmel. Az uszoda egy zsinagóga. Vagy valami olyasmi, ami zsinagóga volt, mielőtt a náci városi uszodát csináltak belőle 1942-ben. URIEL ORLOW *1942 (Poznań)* című videója (1996/2002) RAFAL JAKUBOWICZ lengyel képzőművész *Uszoda* (2003) című ismert alkotásához hasonlóan olyan mű, amely ennek a konkrét helyszínnek – egy régi poznaí zsinagóga épületének – az emlékéiről szól. Ez a harmonikus, rafinált, ugyanakkor a maga „csöndességében” rendkívül erős közvetítő erejű munka adekvát módon látszik kifejezni azt, ami az Orlow művét bemutató kiállítás üzenete.

A címadó [csend] többféleképpen értelmezhető; a kiállítás kurátora, TIMÁR KATALIN átengedi a látogatóknak, hogy maga fedezze fel a jelentését. A kiállításon bemutatott munkák megválogatása is ösztönözi tetszik a látogatót arra, hogy a látotakhoz képest kialakítsa saját viszonyulását a vézskorszakhoz. Ám a [csend] ennek a témának a bemutatásáról meg a kortárs művészetben való megjelenítéséről szóló kérdést is felveti; úgy tűnik, a holokauszt emléke a kortárs művészetben továbbra is feldolgozatlan (és észrevehetetlen). Tény, hogy Magyarországon tíz

éve volt a vézskorszaknak szentelt utolsó nagy kiállítás, mégpedig az *Elhallgatott holokauszt*, melyet a Múcsarnokban rendeztek meg.¹ A lengyel képzőművészethez viszonyítva úgy tetszik, annak ellenére, hogy a kortárs lengyelországi művészek jóval gyakrabban és erőteljesebben foglalkoznak a holokauszt ábrázolásával és az emlékezettel kapcsolatos problémákkal, mint a magyarországiak, magával a holokauszttal kapcsolatos kiállítások ott is ritkaságszámba mennek (a legutóbbi ilyen témájú kiállítás *A lengyel művészet és a holokauszt* volt a varsói Zsidó Történelmi Intézetben).² A többek között Csehországból, Szlovákiából, Lengyelországból és Romániából érkezett műalkotások révén a [csend] – Egy Holokauszt-kiállítás a Ludwig Múzeumban kitöltöni látszik azt az űrt, amely az effajta jelenlét hiányából keletkezik, nem csak Magyarországon, hanem Közép-Kelet-Európa jelentős részében is. Ezért is szeretnék e helyütt az ebből a térségből származó műalkotásokra összpontosítani.

TAMARA MOYZES szlovák művész *A holešovicei háromszög / Holokauszt-émlékmű helyett bevásárlóközpont* (2012) című alkotása a színhely emlékezetéhez kapcsolódik. Prága hetedik kerületében, Holešoviceben, ahol a második világháború idején a prágai zsidókat gyűjtötték össze, mielőtt a koncentrációs táborokba deportálták volna őket, a kerület vezetése bevásárlóközpontot akar építeni. Az installáció bevásárlókocsikból és két videóból áll. Az első, amely az egyik kocsiban van, egy 1944-es náci propagandafilm, *a Theresienstadt. A Führer a zsidóknak ad egy várost*; a kocsisor fölé tornyosuló másik videó a cseh televízió helyi híreinek egy részlete, a holešovicei területről szóló vitát bemutató riport. A tiltakozók védeni próbálják a helyszín emlékét, *les lieux de mémoire* Pierre Nora szavai szerint. E két dolog – a bevásárlóközpont és a vézskorszak áldozatainak szentelt emlékmű – abszurd szembesítése kiprovokálja emlékezésünk kondíciójának megkérdőjelezését.

EL-HASSAN RÓZA *R. a túlnépesedésről gondolkodik/álmodik* című munkája a rasszizmus kérdésével foglalkozik. A Ludwig Múzeumban bemutatott verzió egy kicsiny, görnyedt, fekete csadort viselő, narancsszínű léggömbhöz simuló nőalakot ábrázoló szobor. A szomszédos falon narancsszínű, *I am overpopulation* feliratú póló látható – El-Hassan Milica Tomićtyal és Branimir Stojanovićtyal folytatott e-mail váltásának terméke – meg egy rajzsorozat. A művésznő a „túlnépesedés” terminusra hívja fel a figyelmet, az olyan kijelentések mögött rejlő veszélyre, hogy egy bizonyos csoportban „túl sokan” vannak, mintha az efféle gondolkodás közvetlenül

Kiállítási enteriőr:
[csend] – Egy
Holokauszt-kiállítás.
Ludwig Múzeum –
Kortárs Művészeti
Múzeum, Budapest,
2014
Fotó: © Bujnovszky
Tamás | Ludwig
Múzeum – Kortárs
Művészeti Múzeum,
Adattár és Digitális
Archívum

¹ *Elhallgatott Holokauszt*. Múcsarnok, Budapest, 2004. március 18 – május 30.

² Lásd: Jan Elantkowski: Emlékezés nyitott formák között. A lengyel művészet és a holokauszt, *Balkon* 2014/1., 37–38.

EL-HASSAN RÓZA
R. a túlnépesedésről
gondolkodik,
1999–2003
© Foto: evn
collection, Maria
Enzersdorf, Austria;
© Jens Preusse for
evn collection

a náci filozófiából eredne. Ugyanilyen nyugtalanító SZIRMAI NORBERT és RÉVÉSZ JÁNOS *Jobb a Fradi!* (2002) című filmje, amely a Ferencváros futballklub stadionjából tudósít, és a Fradi-szurkolók megnyilvánulásait rögzíti. A megkérdezettek szájából nyíltan rasszista (romaellenes), antiszemita és homofób kijelentések hangzanak el. A szurkolók szerint az általuk a stadionban használt nyelvezet nem irányul konkrét csoportok ellen („hisz vannak roma ismerőseim”, mondja egyikük) – egyedül az ellenfél csapatának és drukkerének sértegetését szolgálja. A film végén egy szurkoló kijelentése hallható, aki így felel, amikor a magyarországi roma kisebbséghez fűződő viszonyáról kérdezik: „Csak egy problémám van velük: hogy léteznek.”

A kiállításon bemutatott jó néhány mű azonban nem ennyire egyértelmű, nem azonosítható ennyire könnyen a holokauszttal kapcsolatos vagy közvetlenül róla szóló megnyilvánulásként. EVA KOTÁTKOVÁ cseh képzőművész *Ülj egyenesen!* (2008) című installációja egy faszervezet, amelyre négy projektort erősítettek. A falra vetített videók nevelési funkciót betöltő furcsa alkotmányokba bebörtönzött, merev testtartással ülő gyerekeket ábrázol. A mű a kontrollált gyerekek passzivitását mutatja be, olyan manipulációt, amelyet könnyen a nevelés jelmezébe lehet bújtatni. Ugyanebben a kontextusban született meg ARTUR ŽMIJEWSKI „80064” (2004) című, közvetlenül a holokausztot érintő alkotása is, mely az áldozatnak a hóhérral szembeni passzív viszonyát ábrázolja. Kotátkova installációjában a gyerekek megfegyelmezése a náci propagandát idézi fel, az nevelte fel a Hitlerjugendet, a náci eszmék soron következő terjesztőit; emez viszont univerzális alkotás, a holokauszt kontextusában megjelenő olvasata csak az egyik lehetőség.

EVA KOTÁTKOVÁ
Ülj egyenesen!, 2008
© Fotó: courtesy hunt
kastner, Prague

MICHAEL BERENBAUM szerint a holokausztnak három különböző története, az emlékezésnek három hordozója van, sorrendben: a tettesé, a szemtanúé és az áldozaté.³ Ez a modell alkalmazható a STEFAN CONSTANTINESCU román művész *Troleibuzul 92* (2009) című videójában ábrázolt helyzetben. Egy telefonbeszélgetésnek vagyunk tanúi, miközben egy férfi felszáll a járműre. Verbális erőszakot követ el áldozatával szemben (akinek ismeretlen marad a hangja és a személye), kiabál és fenyegetőzik. Egy mellette ülő idősebb nő akaratlanul is tanúja lesz a helyzetnek. A film végén a férfi kiszáll, és látszólag minden újra rendbe jön. Constantinescu alkotása bemutatja a passzivitást, a másokon esett sérelem néma jóváhagyását. Az erőszak nappal zajlik le, nyilvános helyen, napsütésben. A kamera helyzete bennünket is belehajt a történetbe, a verbális erőszaknak mi is ugyanolyan tanúi leszünk, mint a troliban ülő nő.

Csak néhány munkát említettem meg a Ludwig Múzeumban bemutatottak közül – azokat, amelyek találóan példázák, képviselik a kiállítás jellegét és küldetését. A *[csend]* a holokauszt tragédiáját egyfajta univerzális történetbe helyezi, olyan képet ad a vészorszakról, amely sokszor látszólag vele (vagy egymással) össze nem függő elemekből áll. Helyzeteket, reakciókat mutat be, olyan kapcsolódásokba bonyolítja a személyiséget, amelyek a második világháború idején a huszadik század legnagyobb tragédiájához vezettek; olyan összetevőkbe, amelyekből több mint 70 éve bekövetkezett az emberi civilizáció bukása. A *[csend]* kiállításon bemutatott művek nagy része „nem szó szerinti”, jelentésük rejtett, de az a kontextus, amelyben megjelennek, kibővíti látóterünket, kiprovokálni látszik a gondolkodás új útjait, új jelentést kölcsönöz az eredetileg nem feltétlenül a holokauszttal kapcsolatos műveknek. És éppen az egyetemesség szintjére került emberi viszonyokkal foglalkozó alkotásokból ered a holokauszt-kiállítás csöndes ereje.

3 Michael Berenbaum, *After Tragedy and Triumph: Essays in Modern Jewish Thought and the American Experience*. Cambridge University Press, New York, 1990. 33

STEFAN
CONSTANTINESCU
Troleibuzul92,
2009, képkocka a
videóból © Stefan
Constantinescu